

PANAHLANGHUCHILAR QOLLANMISI

Dunya Uyghur Qurultiyi
Tetqiqat Komiteti

PANAHLANGHUCHILAR QOLLANMISI

Dunya Uyghur Qurultiyi

Tetqiqat Komiteti

PANAHLANGHUCHILAR QOLLANMISI

Hörmetlik Sherqiy Türkistanliq qerindashlar, siler köruwatqan bu qollanma nöwette dunyaning herqaysi jaylirida musapirliq azabini tartiwatqan qerindashlirimizning qiyinchiliqini közde tutqan asasta yengidin tüzüldi. Ilgiri Dunya Uyghur Qurultiyi shundaqla herqaysi döletlerdiki uyghur teshkilatleri musapirlar toghrisida bir qisim paydilinsh matiryallirini tüzüp elan qilghan. Xittay hökümitining Sherqiy Türkistandiki türlük zulum siyasitining künsayin wehshilishishi, bolupmu 2009- yilidiki 5-iyul Ürümchi qanliq qirghinchiliqidin kiyin zor bir türküm Sherqiy Türkistanliqlar wetendin ayrilip chet'ellerge qechip chiqishqa mejbur boldi.

Xittay hökümitining kiyinki yillar jeryanida, chet'ellerde oquwatqan oqughuchilarni özining xelq'aradiki tesiridin paydilinip we bu oqughuchilarning wetendiki a'ile –tawabatlirigha besim ishlitip mejburi qayturup kitishi, Sherqiy Türkistanda bolsa atalmish terbiyelesh merkezliri namidiki kolliktip jazalash lagirlirini tesis qilip insan qelipidin chiqqan wastiler bilen Sherqiy Türkistanliqlarni yoqutushqa urunushi, türlük sewepler bilen chet'ellerde yashawatqan uyghurlarni özliri yashawatqan dölette yaki demokratik döletlerge berip panahliq tileshke mejbur qilmaqta. Bolupmu köp qisim Islam döletliride yashawatqan qerindashlirimiz xittay hökümitining mejburi qayturup kitish xirisigha duch kelmekte: Seudi-erebistan, shundaqla erip- birleshme xelipilikige eza döletler, Misir, Malaysia, we ottura asiya diki qerindash millet döletleri.

Sherqiy Türkistanliq qerindashlirimiz Xittay hökümitining siyasiy, iqtisadiy, diniy, medeniyet, ma'arip qatarliq jehetlerde misli körülmigen zulumgha duchar bulup chet'ellerge qechip chiqishqa mejbur bolmaqta. Emma xittay hökümitining Sherqiy Türkistanliqlarni

ma'arip jehette xittaylashturush, tashqi dunya bilen bolghan axbarat, uchur- alaqidin paydilinish imtiyazliridin mehrum qaldurghachqa chet'elge chiqqandin kiyinmu xelq'ara qanun wastiliri arqiliq özining qanunluq heq- hoquqlirini telep qilishtimu qaymuqup, gangrirap musapirliqning dert qaynamlirida sersan boluwatidu.

Biz yuqirida diyilgen seweplerge asasen, Birleshken Döletler Teshkilati, Yawropa Ittipaqi, shundaqla gherp demokratik döletlirining panahlanghuchilar toghrisidiki xelq'araliq ehdi-name, qanun-siyasetliri asasında, shundaqla dunyaning siyasiy, iqtisadiy, ijtimaiy we bashqa türlük jehetliridiki tereqqiyatigha egiship yengidin barliqqa keliwatqan, panahlanghuchilarning biwaste menpe'etige munasiwetlik, bu sahede uzun yil xizmet qilip belgilik tejribige ige bolghan kespiy xadimlarni tekliq qilip , bu qollanmini tuzup chiqtuq.

Bu qollanma dunyaning herqaysi jaylirida sersan bolup yürgen qerindashlirimizning, özi turuwatqan dölette yaki özi turuwatqan dölettin bashqa bir demokratik döletke berip, öz heq- hoquqlirini qolgha keltürüshte ijabiy rol oynisa, biz qilghan emgikimizdin memnun bolimiz.

Ihtiram bilen:

Dunya Uyghur Qurultiyi Tetqiqat Komititidin

2018-yil Girmaniye, April

MUNDERIJE

1. Dunya kishilik hoquq Xitapnamisi we Jenwe ehdinamisi
2. Xelq'ara Kechürüm Teshkilati (Amnesty International)
3. Yawropa kishilik hoquqni qoghdash ehdinamisi
4. Kishilik hoquq xatirisini küzütüsh teshkilati
5. Dublin shertnamisining mezmuni nimilerni öz ichige alidu?
6. 'Panahlanghuchi' digen nime? yaki qandaq adem panahlinish salahiyitige ige bolghan bolidu?
7. Panahlanghuchi bilen köchmen (muhajir)ning perqi nime?
8. Panahlanghuchining Panahlanghan demokratik dölette qandaq qanuniy heq- hoquqliri bar?
9. Panahlanghuchining panahlanghan dölette qandaq mejburiyiti bar?
10. Panahlanghuchining panahliq tilesh iltimasini qaysi orun qobul yaki ret qilidu?
11. Panahlanghuchining panahliq tiligen dölettin yene bashqa döletke yötkilip yashash hoquqi bolamdu?
12. Panahlanghuchilarning qanche türini bilisiz?
13. Panahliq iltimasidiki qedem- basquchlar.
14. Guwahliq Söhbiti
15. Tewsiye

Dunya kishilik hoquq Xitapnamisi we Jenwe ehdinamisi

Ikkinji dunya urushidin kiyin yeni 1948- yili 12- ayning 10- küni imzalanghan ‘Dunya kishilik hoquq xitapnamisi’ we 1951- yili 7- ayning 28- küni imzalanghan ‘Jenwe ehdinamisi’ Panahlanghuchilar xizmitidiki eng muhim mezmunni oz ichige alghan we bu türdiki xizmetning eng ali organliri hisaplinidu. Bu xitapname, ehdinaming rohigha asasen 1951- yili 7-ayning 28 -küni 147 döletning qoshulushi we imzalishi bilen (UNHCR -United Nations High Commissioner for Refugees) Birleshken Döletler Teshkilati Panahlanghuchilar Ali Komititi qurulghan.

Birleshken Döletler Teshkilati Panahlanghuchilar Ali Komititi qurulush murasimi.

Birleshken Döletler Teshkilati Panahlanghuchilar Ali Komititi qurulghandin bashlap hazirghiche yademege erishken adem sani 50 milyondin ashidu. Bu organ panahlanghuchilargha körsetken insanperwerlik xizmet netijisi bilen 1954 we 1981-yilliri ikki qitim Nobel tinchliq mukapatigha erishken.

Birleshken Döletler Teshkilati Panahlanghuchilar Ali Komititi da’imiy komititigha nöwette 68 dölet eza bolghan bolup xittay dölitimu

buning ichide. Emma xittay döliti öz qanunighila emes belki xelq'araliq ehdiname, qanun-pirinsiplarghimu emel qilmay uni ayaq asti qilip, nöwette dunyadiki kishilik hoquq xatirisi boyiche eng nachar dölet hisaplinip kelmekte.

Xelq'ara Kechürüm Teshkilati (Amnesty International)

Bu organni Peter Benenson isimlik engiliyelik adwokat 1961 –yili Londonda qurghan. Kiyinche Girmaniye, Austiriye we shiwitsariye qatarliq döletlerdimu qurulup, nöwette 150 dölette xizmet qilidighan, 7 milyondin artuq ezasi bolghan xelq'araliq, kishilik hoquqni qoghdashni nishan qilghan organ.

Yawropa kishilik hoquqni qoghdash ehdinamisi: Bu ehdiname 1950-yili 11-ayning 4- küni Rimda maqullanghan.

Kishilik hoquq xatirisini küzütüsh teshkilati (Human Rights Watch)

Bu organ Nyu-yorkta bolup 1978- yili qurulghan, nöwette 400 etrapida mexsus xadim dunyaning herqaysi jaylirida turup kishilik hoquqni qoghdash üçün xizmet qilidu.

Dublin shertnamisining mezmuni nimilerni öz ichige alidu?

Dublin Shertnamisi II: 2003- yili 5- we 8- Fewral küni imzalanghan.

Dublin Shertnamisi III: 2013- yili 26- Iyun küni imzalanghan. Bu Shertnamilerning bizge munasiwetlik اساسliq mezmuni töwendikilerdin ibaret.

Panahliqlanghuchi yawropa ittifaqigha eza bolghan herqandaq bir döletke kelgende, tunji kelgen döletke panahliq tilesh iltimasini sunushi kirek. Yawropa ittifaqigha eza döletning panahliq iltimasini körüp chiqip bir terep qilish xizmet ölchimi, prinsipi yuqirida sözlengen 'Xitapname', 'Ehdiname', 'Shertname' larning rohi boyiche

oxshash bolidu. Hayati xeter astidiki panahlanghuchi yawropa ittifaqigha eza demokratik bir döletke ayaq basqandin kiyin, shu dölette panahliq tilishi shert. Elwette yawropa ittifaqigha eza döletning iqtisadi, parawanliq qatarliq tereplerdiki perqi mewjut. Emma panahlanghuchining bu perqler seweplik, döletlerni tallap, eng yaxshi dölette panahlinish salahiyiti bolmaydu, bu xil ehwal ‘Dublin shertnamisi’ge xilap.

‘Dublin shertname’ side yawropa ittifaqigha eza döletlerde panahlanghuchilarning uchurini öz-ara almashturush pirinsipi belgilengen, yeni: barmaq izi, isim familisi, dölet teweliki (kelgen döleti) kilish yoli qatarliqlar bolup buningdiki meqset: panahlanghuchilarning yawropa ittifaqigha eza döletlerde aylinip panahliq tilishining aldini elishtin ibaret. Eger a’ile ezaliri yolda ayrilip ketip yawropa ittifaqidiki döletlerge ayrim-ayrim, bashqa-bashqa döletlerge, oxshash waqitta yaki ilgiri- kiyin kelgen bolsa, yenila yuqirida diyilgen ‘Xitapname’, ‘Ehdiname’, ‘Shertname’ larning rohi boyiche panahliq iltimasini sunup, we buxil ehwalni otturigha qoyup, a’ilening jem bolushini ishqa ashurghili bolidu.

(2015, 2016 yilliridiki panahlanghuchilar yuqiri dolqunida, gherbi, shimali yawropa döletlirige kelgen panahlanghuchilarning mutleq köp qismi Gritsiye, Italiye qatarliq yawropa ittifaqigha eza döletlerdin kelgen bolsimu, ular tunji kelgen döletlirige qayturulmide, ularning ichide uyghurlarmu bar. Chünki eyni chaghdiki shara’it, u döletlarning panahlanghuchilerni qobul qilish iqtidaridin halqip ketken idi.)

Yuqirida diyilgen kishilik hoquqni qoghdash organlirining hazir dunyadiki zor köp qisim döletlerde xizmet apparatliri we shöbiliri bar. Chünki diginimizdek BDT ge eza bolghan we yuqirida diyilgen ehdinamilerge ashu döletler birdek imza qoyghan. Imza qoyghan iken, elbette ehdinamilerde otturigha qoyulghan mezmunlarni ijra

qilish mejburiyiti bolidu. Shuni eskertip ötüşke toghra kiliduki, dunya iqtisadiy weziyitining tengpungsiz bolushi, bir qisim döletlarning xittay döliti bilen bolghan iqtisadiy menpe'eti seweplik biz uyghurlar üçün u öz küchini toluq körsütelmey keliwatidu.

Demokratik döletler yuqiridiki ehdiname, shertnamilerdiki kishilik hoquqni qoghdash we uni kapaletke ige qilishni meqset qilghan mezmunlarni öz döletlirining asasi qanun maddilirigha kirgüzgen bolghachqa, uningdiki mezmunlar demokratik döletlerde qanuniy küchke ige we shundaqla qanun boyiche qoghdilidu hem kapaletke ige bolghan bolidu.

Yuqirida sözlengen kishilik hoquqni qoghdash organ teshkilatiridin bashqa yene herqaysi dölet we rayonlardimu shuninghga oxshash xizmet qilidighan döletlik, xelq'araliq organ we teshkilatlar mewjut.

Alayluq Girmaniye, Shwitsariye qatarliq döletlerdiki 'Xeter astidiki milletlerni qoghdash teshkilati', Bilgiyediki 'Wakaletsiz milletler Teshkilati' qatarliq teshkilatlar uzun yillardin buyan uyghurlarning kishilik heq hoquqlirini qoghdash jehette nurghun xizmetlerni ishlep kelmekte. Biz peqet alahide nopuzluq, xelq'arada tesiri küchlük bolghan wekil xarakterliq organ teshkilatlarnila tonushturduq.

Töwende biz Sherqiy Türkistanliq qerindashlirimiz panahliq tileshte biwaste duch kelidighan konkirt mesililerge ötümüz.

'Panahlanghuchi' digen nime? yaki qandaq adem panahlinish salahiyitige ige bolghan bolidu?

Bir insan, özi grajdan bolghan dölette siyasi, iqtisadi, ijtimaiy zorawanliqqa uchrisa, etnik millet bolghanliqi, diniy itiqadi seweplik hökümetning besim, Zorawanliqigha uchrisa, we shu seweplik Sehiye dawalinish, normal ma'arip terbiyisi elish, diniy itiqadi bilen shughullinish, erkin nikahlinish, medeniyet, örp-adet, xizmet qilish

yaki xizmet tepish jehette shu hökümet yaki jemiyyet teripidin yeklinip, shu dölet hökümitining yaki shu dölettiki edliye-qanun organlirining qoghdishigha erishelmey , öz dölitidin qanunluq yaki qanunsiz yollar bilen normal hayatini saqlap qelish üçün qechip chiqqan bolsa, bu adem panahliq tilesh salahiyitige ige bolghan bolidu. Emma yuqirida diyilgen barliq seweplerni beshidin kechürgen bolushi shert emes, peqet shularning ichidin birersi bolsa kupaye. Bu nuqtilar toghrisida kiyinche tepsili toxtilimiz.

Panahlanghuchi bilen köchmen (muhajir)ning perqi nime?

Panahlanghuchi: yuqirida diyilgen seweplerni körsitip panahliq tilesh salahiyitige erishidu. salahiyetke erishkendin kiyin ixtiyari halda kelgen dölitige qaytalmaydu, chünki dölitige qaytqan teqdirde, yenila yuqirida diyilgen paji'ege duchar bolidu.

Köchmen: öz dölitidin, öz ixtiyari bilen ayrilip bashqa dölette teximu yaxshiraq hayat kechürüş üçün chiqidu. Xalighan waqtida öz dölitige qaytalaydu, qaytqandimu yene shu döletning puxrasi behriman bolushqa tigishlik imtiyazlardin behrimen bolalaydu. mana bu panahlanghuchi bilen köchmen otturisdiki mahiyetlik perq.

Panahlanghuchining Panahlanghan demokratik dölette qandaq qanuniy heq- hoquqliri bar?

Shu döletning asasi qanunida belgilengen, shu dölet puxraliri behriman bolushqa tigishlik da'iridiki imtiyazlardin behriman bolidu.

Pikir erkinliki, shu dölette erkin yürüş hoquqi hem türlük yolsizliq we zorawanliqtin qoghdinishni qanun organliridin telep qilish imtiyazidin behriman bolidu.

Shu döletning iqtisadi, ijtimaiy jehettin behriman bolushqa tegishlik imtiyazidin behriman bolidu.

Sehiye-salamatlik jehette normal dawalinish, normal ma'arip terbiyesi elish we shuningdek shu jemiyette normal xizmet qilish imtiyazidin behriman bolidu.

Panahlanghuchining panahlanghan dölette qandaq mejburiyiti bar?

Panahlanghuchi, panahliq bergen döletning qanun-siyasetlirige boysunushi, shu döletning jemiyet tertipige ri'aye qilishi kirek.

Panahlanghuchining panahliq tilesht iltimasini qaysi orun qobul yaki ret qilidu?

Panahliq tiligüchining panahliq tileshte körsetken seweplirini, shu dölet qanun organliri, döletning asasi qanunida belgilengen, panahliq tiligüchilerge a'it maddilirigha asasen körüp chiqip qobul qilidu yaki ret qilidu.

Panahlanghuchining panahliq tiligen dölettin yene bashqa döletke yötkilip yashash hoquqi bolamdu?

Normal ehwal astida, panahliq bergen döletning puxrasi bolushtin ilgiri bashqa döletke yötkelsingiz bolmaydu, emma a'ile jemleshtürüş seweplik yötkilishni yaki bashqa dölettin yötkep kilishni iltimas qilish hoquqingiz bolidu.

Panahlanghuchilarning qanche türini bilisiz?

1. Ichki- tashqi urushtin qechip panahlinish.
2. Tebi'iy apet buzghunchiliqidin qechip panahlinish.
3. Pikir-axbarat erkinliki sewebidin qechip panahlinish.
4. Siyasi erkinliki seweplik qechip panahlinish.

5. Diniy erkinlik seweplik qechip panahlinish.
6. Nikah erkinlik seweplik qechip panahlinish.
7. Normal ma'arip terbiyesi alalmasliq seweplik qechip panahlinish.
8. Normal dawalinalmasliq seweplik qechip panahlinish.
9. Iqtisadiy buzghunchiliqqa uchrash seweplik qechip panahlinish.
10. Yashawatqan ornining muhit buzulushi seweplik qechip panahlinish.

Wetendashlirimizning ma'arip terbiyisi, qimmat qarishi shuningdek chushenchisining oxshash bolmasliqi seweplik yuqiriqi nuqtalar toghrisida qisqiche izahat berishni muwapiq körduq.

Ichki- tashqi urushtin qechip panahlinish:

Yashawatqan dölingizde ichki urush, qoralliq toqunush yaki qoshna dölet bilen urush bolghanda, özingiz we a'ilingizning hayati bixeterliki üçün, bir demokratik döletke qechip panahlinishni körsitidu.

Tebi'iy apet buzghunchiliqidin qechip panahlinish.

Yashawatqan dölingizde yaki rayonda tebi'iy apet yüz berip: yer tewresh, eghir qurghaqchiliq, zor kelkün, hasharet apiti, yuqumluq kisellik qatarliq apetlerge duchar bolup, dölingiz yaki hökümitingiz shundaqla shu dölettiki munasiwetlik orun, organlarning mass qedemdiki qutquzushi, yordimige erishishtin mehrum qalsingiz weyaki chetke qeqilsingiz, özingiz we a'ile ezaliringizning hayatini saqlap qelish üçün bir demokratik döletke qechip berip panahlansingiz bolidu.

Pikir-axbarat erkinlik sewebidin qechip panahlinish.

Döliotingiz yaki yashawatqan rayoningizda axbarat, neshiryat, teshwiqat orunlirida xizmet qilip , yaki heweskar, qoshumche kesip qatarida, eqelliy ri'alliq toghrisida yazghan eser, nutuqliringiz, shundaqla yazmiliringiz izchil türde hökümet yaki hakimiyet beshidikilerning men'iy qilishigha uchrisa, shu seweplik xizmitingizdin heydelsingiz, shuning bilen yuqiridiki seweplik bashqa orunlarmu sizni kemsitip ishqa almisa, hökümetning munasiwetlik edliye-qanun orunliri sizning bu türdiki heq-hoquqliringizni qoghdimisa yaki biperwa mu'amile qilsa , axiri jazalansingiz hetta türmilerge tashlansingiz, axirida siz purset tepip , döliotingizdin qanunluq yaki qanunsiz qechip chiqip panahlansingiz bolidu.

Siyasi erkinlik seweplik qechip panahlinish.

Özingiz yashawatqan dölet yaki rayonda, özingizning sheksi, siyasi, iqtisadiy, diniy, mediniyet, ma'arip, nikah erkinlik, shu döletning asasiy qanunida belgilengen pirinsiplardiki eqelliy kishilik yashash erkinlikingiz üçün we yaki öz millitingizning yuqirida diyilgen erkinlikliri üçün hakimiyet yürüziwatqan döletning qanun-siyasitige qarshi ish qilghan bolsingiz: hökümet ijra qiliwatqan qanun-siyasitige qarshi teshkilat, jemiyyet qurush, yazma shekilde bayanatlar elan qilish, jama'etni teshkillep qarshiliq körsitish, jama'etni hökümetning xata siyasitige qarshi namayishqa teshkillesh qatarliq pa'aliyyetler bilen shughullunup, eger hökümetning qoligha chüshüp qalsingiz hayatingiz xewpke uchrash ehtimali zor bolghanda (elbette hökümet qanun organlirining yeni qanunning qoghdishigha erishelmigen ehwalda) döliotingizdin qanunluq yaki qanunsiz chigridin chiqip (a'ilingiz bilen birge) demokratik dölette panahliq tilisingiz bolidu.

Diniy erkinlik sewebidin qechip panahlinish.

Diniy erkinlik, bir insanning eqli itiqat erkinliki bolup, xittay döliting asasi qanunidimu herkimning öz dini-itiqat erkinlikige hörmət qilinidu dep belgilengen. Emma ri'alliq del buning eksinche. Eger siz din öginish yaki ögitish, we yaki diniy pa'aliyetler bilen shughullunup, hökümet bayqap qelip yaki bayqap qelishtin ilgiri dölitingizdin qanunluq yaki qanunsiz yollar arqiliq chigridin chiqip, demokratik dölette panahliq tilisingiz bolidu. Eger siz qechip chiqmighan ehwalda hökümet sizni uzun muddetlik türme jazasigha höküm qilishi yaki hayatingizning xewpke uchrash ehtimalliği intayin chong.

Nikah erkinliki seweplik qechip panahlinish.

Nöwette xittay hökümiti, uyghurlarni tezdin assimilatsiye qilish üçün atalmish 'righbetlendirüsh siyasiti' ni yolgha qoyup uyghurlarni xittaylar bilen toylushushqa mejburlimaqta.

Eger nikahlishish yeshigha yetken we xittay hökümitining bu xil nikah erkinlikige qarshi halda xittaylar bilen toylushishni xalimighan qiz-yigit (er-ayal) özingizning nikah erkinlikini qoghdash üçün yaki sizning ata-aningiz perzentlirining nikah erkinlikini qoghdash üçün, dölitingizdin qanunluq yaki qanunsiz yollar arqiliq chigridin chiqip, demokratik dölette panahliq tilisingiz bolidu. Chünki siz xittay bilen nikahlishishni ret qilghiningiz üçün eghir jazagha uchrash ehtimali zor. Elbette sizning nikah erkinlikingiz xittay döliting qanunida qoghdalmighan ehwal astida.

Normal ma'arip terbiyesi alalmasliq seweplik qechip panahlinish.

Normal ma'arip terbiyesi elish, bir insanning quyash nuridin behriman boghinigha oxshash eng eqli hoquqliridin biridur. Wetinimizde hazir xittay hökümiti 'qosh tilliq maarip' digen saxta namda uyghur tilini

türlük sahelerde istimaldin qaldurup, xittay tili ma'aripini keskin yolgha qoymaqta. Shuning bilen birge 'qosh tilliq maarip' qa maslashmighanlarni türlük chare-usullar bilen jazalap, ularni jemiyette yeklimekte.

Eger siz özingizning ana tilda ma'arip terbiyesi körüş erkinlikingizni qoghdash we hökümetning bu xil siyasitige qarshi halda, dölitingizning munasiwetlik ma'arip, qanun orunlirigha bu xil ümidingizni inkas qilip, qollash ornigha eksinche kemsitish, jazalinish, hetta hayatingiz xewpke uchrash ehtimali tughulghanda, qechip chiqip, demokratik dölette panahliq tilisingiz bolidu. (Bir qisim ata-anilar naraside perzentlirini yuqiriqi seweplerdin demokratik döletke qachurup elip kilip panahliq tiligen, we iltimasimu qobul bolivatidu.)

Normal dawalinalmasliq seweplik qechip panahlinish.

Siz yashawatqan dölet yaki rayonda, eghir kisellike giriptar bolup, shu döletning dawalash texnikisi ajiz bolsa yaki yuqumluq eghir kiselge duchar bolup jemiyette kemsitishke uchrisingiz we yaki sizni hökümet, sehiye-dawalash orunliri millet, din, irqiy arqa körünishingiz seweplik, türlük shekildiki awariyede miyip bolup qelip, normal dawalash elip barmisa, demokratik döletke qechip chiqip panahliq tilisingiz bolidu.

Iqtisadiy buzghunchiliqqa uchrash seweplik qechip panahlinish.

Öz tirishchanliqingiz bilen iqtisadi jehette igilik tikligen, emma hökümetning nöwettiki uyghurlarni qattiq qolluq basturush siyasiti netijiside, etnik arqa körünishingiz seweplik iqtisadi jehette weyran bolsingiz, yene kelip xittay territoriyesi teweside sizning uyghur bolghanliqingiz üçün qayta tirikchilik qilip normal yashash imkaniyitingiz bolmisa, demokratik döletke qechip chiqip panahliq tilisingiz bolidu.

Yashawatqan orun muhitining bulghinishi seweplik qechip panahlinish.

Siz yashawatqan rayonning muhiti eghir derijide bulghan, siz hökümetning muwapiq derijidiki bulghinishtin mudapielinish yardimige erishelmigen, hökümet, qanun orunlirining bu jehettiki qoghdishidin mehrum qalghan bolsingiz, xittay territoriyesi teweside sizning uyghur bolghanliqingiz üçün bashqa orungha köchüp, shu jayda normal hayatingizni kechürüş imkaningiz bolmisa, demokratik döletke qechip chiqip panahliq tilisingiz bolidu.

Ötken yili girmaniyede echilghan dunya kilimat yighinida, muhit bulghinishtin qechip panahliq tileshtiki mesilisi otturigha qoyulghan we bu maddini panahliq tileshtiki sewep dep tonushni herqaysi demokratik, dölet hökümetlirige tewsiye qilghan. Ötken yilning axiri, yuqiriqi sewepni asas qilip panahliq tiligen, jenubi amerika qit'esidiki Chilidin kelgen panahlanghuchining iltimasini Girmaniye hökümiti qobul qilghan.

Panahliq iltimasidiki qedem-basquchlar.

Siz bir demokratik döletke ayaq basqandin kiyin, eng qisqa waqit ichide panahlanghuchilarni qobul qilish ornigha berip özingizni melum qilisiz.

Birinchi qedem: panahlinish üçün kelgenliqingiz toghrisida tizimgha aldurisiz yeni isim-familingiz, tughulghan waqtingiz, tughulghan yeringiz, dölet tewelikingiz qatarliq özingizning shexsi uchuri bilen teminlep, jedwellerge imzaringizni qoyisiz.

Ikkinji qedem: panahlinish üçün kelgenliqingiz toghrisida resmi iltimas sunisiz. Sizge ait kimlik uchurlar arxiplashturulup, döletning panahlanghuchilar arxipigha kirküzüldu we sizning panahliq iltimasingizgha asasen, sizge panahliq tileshtiki guwahliq söhbet

(Englizche **Interviewer** / xitayche 听证会 / Girmanche **Anhörung** / Türkche **Mehkime** dep ataydu) waqtini bikitip beridu. Bu türdiki xizmetlarning hemmisi, panahlanghuchi, terjiman we panahlanghuchilar xizmitige mes'ul hökümet xadimi bilen neq meydanda bijirilidu. Siz xittay dölet tewelikidin kelgen bolghachqa, sizni xitay tilida sözleshke tewsiye qilidu. Siz özingiz eng yaxshi bilidighan tilda sözliginingiz eng muwapiq. Choqum öz ana tilingizda sözlesh hoquqingiz bolidu, peqet terjiman tepishqa waqit kitidu, sewirchan bolghiningiz yaxshi.

Üchinji qedem: guwahliq söhbiti. Bu söhbet sizning panahliq iltimasingizni qobul qilish qilmasliqta hel qilghuch rol oynaydu. Elbette sizning qaysi tilda söhbetlishishni tallash hoquqingiz bar.

Eger siz ayridrumda visasiz kelip, panahlanmaqchi bolsingiz yuqirida diyilgen basquchlarning hemmisi köpinche hallarda terjiman seweplik bir qetimdila bijirilishi mumkin. Shuningdin kiyin sizni chigridin kirishke ruxset qilidu.

Guwahliq Söhbiti: Guwahliq söhbet uqturushini sizge hökümet terep biwaste, eng az digende 2 hepte awal uqturidu. Bu söhbet üçün estayidil teyyarliq qilishingiz lazim.

Söhbet, söhbet riyasetchisi yeni hökümetning mexsus panahlanghuchilarning panahlinish sewebini soraydighan kespi, qanun xizmetchisi, terjiman we siz bilen bolidu. Eger adwukat tekliq qilghan bolsingiz, adwukatingiz hemrah bolidu. Siz shu jeryanda birer kishilik hoquq teshkilatirining xizmetchiliri bilen tonushush pursitige eriship, ehwalingizni digen bolsingiz we ularni bu söhbetke tekliq qilsingiz, ular hökümetke tizimlitish arqiliq sizge hemra bolsa bolidu, elbette hökümet terep qoshulghan ehwal astida.

Siz bilen söhbetlishidighan xadim normalda uyghurlarning ehwalidin xewerdar, uyghur toghrisida belgilik chüshenchige ige bolghan bolup hem bir pioxolug hisaplinidu.

Söhbette aldi bilen sizge munasiwetlik sheksi uchurlarni yeni isim-familingiz, oqush tarixingiz, ata-aningiz, tughulghan yurtingiz, dölet tewelikingiz, kespingiz qatarliq bir yürüş soallardin kiyin, panahlinishingizdiki sewepni soraydu. Bu nuqtida siz özingizning panahlinishqa mejbur qalghan, beshingizdin kechürgen, biwaste sezgüreshtingizni: qachan, qeyerde, qanche qetim, kimler teripidin, qandaq shekilde, ay-küni bilen dep berishingiz kirek. Biz yuqirida izahat berip ötken 10 türlüq sewepning qaysisini beshingizdin kechürgen bolsingiz shuni bayan qilsingiz bolidu. Eger siz tutush buyruqi chiqirilghan adem bolsingiz, pasportni qandaq chare bilen we xittaydek parixor dölette qanchilik iqtisat serp qilip alghanliqingizni, shundaqla sizdek bir ademning xittay dölet chigrisidin bixeter halda qandaq shekil- wastiler bilen ayrilghanliqingizni qayil qilarliq sewep bilen izahlishingiz lazim. Eger qaytip ketsingiz qandaq bir aqiwette qalidighanliqingiznimu tepsili bayan qilishingiz kirek. Bu söbette eng yaxshisi uyghur tilidiki, uyghur terjiman telep qilghingiz eng yaxshi. Bezide hökümet bashqa millettin bolghan, biraz uyghurche bilidighan terjimanni tekliq qilidu. Xittay millitidin bolghan, xittay terjimanni eng yaxshisi, chirayliq shekilde ret qiling. Xittay terjimangha qopalliq qilghiningiz, xittay millitige bolghan ishenmeslik bolmastin belki shu dölet siz üçün tekliq qilghan, shu dölet hökümet xizmitige bolghan hörmetsizlik bolup hisaplinidu. Siz peqet soralgan soallarghila jawap bering, söbet axirida purset bolsa wetendiki, hem uyghurlarning nöwettiki tragidiyesi toghrisida toxtalsingiz bolidu. Chünki bu yerde peqetla siz panahliq iltimasini suniwatisiz, sizge biwaste munasiwiti yoq, bashqilar toghrisida köp sözlisingiz aqiwette sizge paydisiz bolidu.

Siz bilen söhbet ötküzgen xadimlaring bezilirige, panahlanghuchilarni qobul qilish-qilmasliq salahiyiti berilgen. Salahiyetke ige xadimlar söhbettin kiyin 6 ay ichide sizge qobul qilghan-qilmighanliq toghrisida yazma shekilde, hökümet namidin qararni ewetidu. Salahiyetke ige bolmighan xadimlar söhbet xatirisini qarar chiqirish merkizige ewetidu we höküm chiqqandin keyin oxashashla 6 ay ichide hökümet namidin qararni ewetidu. Bu jeryanda hökümet belgiligen orunda turushingiz, xet-chekliringizge diqqet qilishingiz, xalighanche sayahet qilip yurmeslikingiz kerek.

Eger iltimasingiz ret qilinsa, normalda bir ayliq möhlitingiz bolidu. Nahayiti az sandikilerge 2 hepte möhlet berilidu. 4 hepte bolsa, aldinqi 2 heptisi, 2 hepte bolsa, birinji heptisi sizning adwukat tekliq qilip, chiqirilghan qarargha etiraz bilduridighan waqtingiz bolup, bu pursetni qoldin bersingiz, hökümet sizni qararimizni qobul qildi dep qarap keyinki 2 heptisi yaki axirqi heptisi, sizni qayturushqa teyyarliq qilidu we qayturilisiz. Shuning üçün yuqirida diyilgen chüshenchilerge sel qarimasliqingizni tewsiye qilimiz.

Kelgen retke peqet adwukat tekliq qilip etiraz qilsingizla kupaye, buning hich bir endishe qilghudek yeri yoq.

Siz bir demokratik döletke keldingiz, shundaq iken sizde bu dölette yashaymen deydighan bir qet'iy nishan bolushi kirek. Bu nishanni ishqa ashurush üçün, sizde özingizge ishench, soghuqqan eqli tepekkür, tirishchanliqingiz bolsa, nishaningizgha choqum yetisiz. Siz yashawatqan dölettiki uyghur teshkilatirigha eza bolung, teshkilatlar uyushturghan namayish we türlük pa'aliyetlerghe aktip qatnishop, qatnashqanliq ispatliringizni adwukatingizgha eweting. shundaq qilsingiz ishliringiz tez hel bolidu, ilgiri kelgenlarning tejribisimu bu nuqtini ispatlidi. Sizde mesuliyet, exlaq bolidiken közligen nishangha choqum yitisiz.

Tewsiye

Kiyinki yillarda bolupmu ötken yildin bashlap, xittay hökümitining ruxsiti bilen chet'ellerge chiqip oquwatqan, xizmet qiliwatqan zor bir türküm uyghurlargha besim ishlitip, bezi döletlerdin xittaygha qayturup ketse, bezi döletlerdikilerning a'ilisige besim ishlitip yaki ata-anisini tutqun qilip ularni xittaygha ketishke, we yaki xittay döliti üçün xizmet qilishqa mejburlimaqta. Yene bir qisimliri bolsa passport möhlitini uzartish üçün xittay dölitining herqaysi döletlerde turushluq elchixana, konsulxanilirigha barghanda passport möhliti uzartilmay mejburi xittaygha qaytish yaki chet'elde salahiyetsiz yashashqa mejburliniwatidu. Chet'ellerde bu xil ehwalda qalghan Sherqiy Türkistanliq qerindashlar, siz wetende xittaygha qarshi hichqandaq bir pa'aliyetke qatnashmidingiz, emma nöwettiki weziyette wetenge qaytsingiz qandaq aqiwetke qalidighiningiz siz emes, hazir pütün dunyagha ayan boluwatidu. Uning üçün sizde, uyghurluq bir ghorur bolsa, qettiy niyetke kelip, eng yaxshisi özingiz yashawatqan dölette iltimas qilip panahlining. Özingizning passport möhlitini uzartish jeryanida beshingizdin kechürgenliringiz, ata-aningizgha bolghan besim, tutqun qilishlar, xittayning hazirqi sharaitta wetinimizde yurgüziwatqan qebih, türlük qanun-siyasetliri panahlinishingiz üçün toluq we yiterlik ispat bolalaydu.